

Religionsvetenskapliga skrifter nr 61

Metodkompassen – kulturvetarens metodbok

Red. Lena Marander-Eklund
Ruth Illman
Blanka Henriksson

Åbo Akademi
Åbo 2004

Metodkompassen – kulturvetarens metodbok

Pärm Karin Fabritius

ISBN 978-952-12-4184-0 (online)

ISSN 0780-1270

ISBN 952-12-1292-8

Åbo Akademis tryckeri

2004

Innehåll

Förord	7
Del I: Med karta och kompass	11
Ett medvetet metodval <i>Jan Svanberg</i>	13
Från dagböcker och frågelistor till gravstenar och Internet. Ett axplock ur kulturvenskapernas källor och material <i>Blanka Henriksson</i>	21
Statistik och enkäter. En introduktion för kulturvetare <i>Nils G. Holm</i>	47
Deltagande observation i teori och praktik <i>Kennet Granholm och Jan Svanberg</i>	71
Att skapa och analysera ett muntligt forskningsmaterial <i>Lena Marander-Eklund</i>	93
Del II: Att välja riktning	117
Källkritik – en nyckel till det förslutna <i>Nils Erik Villstrand</i>	119
Att tolka folkloristiska uppteckningar <i>Ulrika Wolf-Knuts</i>	143
En introduktion till kulturanalys <i>Blanka Henriksson</i>	167
Diskursanalys <i>Kennet Granholm</i>	189

Berättelseanalys – analys av personliga erfarenhetsberättelser <i>Lena Marander-Eklund</i>	209
Intertextualitet <i>Camilla Asplund Ingemark</i>	233
Religionspsykologiska forskningsmetoder <i>Siv Illman</i>	249
Att analysera symboler <i>Ruth Illman och Maria Leppäkari</i>	273
Några viktiga termer	295

Förord

Diskussioner kring metod är centrala i alla forskningssammanhang. Detta gäller såväl den första proseminarieuppsatsen som skrivs som all fortsatt forskningsverksamhet. I vissa fall kan studenter uppfatta att valet av analysmetod är problematiskt. Med denna bok, *Metodkompassen*, försöker vi avhjälpa denna situation med att ge några förslag på riktlinjer som stöd för navigering i metodhavet. Men vi vill också påminna att metoddiskussioner är något som ständigt ska återkomma i forskningssammanhang och att dessa frågor sällan har givna svar utan snarare är något som ständigt ska problematiseras. *Metodkompassen* ska därför inte läsas som ett regelverk utan snarare som ett underlag för vidare diskussioner.

Metodkompassen är en metodbok avsedd för studerande i kulturvetenskaper. Den är tänkt som stöd i samband med skrivandet av uppsatser på olika stadier och i olika kulturvetenskapliga ämnen med en tyngdpunkt på folkloristik och religionsvetenskap. I boken presenteras olika kulturvetenskapliga forskningsmetoder, illustrerade med exempel, som kan bilda en utgångspunkt för din forskningsuppgift. Artiklarna är skrivna av lärare och forskarstuderande i folkloristik, religionsvetenskap och historia vid Åbo Akademi med syfte att på ett relativt lättillgängligt sätt presentera möjliga och användbara metoder. I

vissa fall utgår skribenterna från sitt eget specialområde, i andra har de satt sig in i en metoddiskussion enkom för den ifrågavarande artikeln. Boken är alltså tänkt som en lärobok. Med detta följer ett pedagogiskt grepp som kan uppfattas förenklande för den längre hunna forskaren. Föregångaren till denna bok var ett metodkompendium (2001) som sammanställdes för internt bruk med tanke på studerande i ämnena folkloristik och religionsvetenskap. Med denna bok hoppas vi på att kunna bredda läsekretsen.

Författarnas förståelse av metod i denna bok kan variera en aning. Överlag är det ändå fråga om att med metod förstå ett relativt konkret tillvägagångssätt, ett redskap för skribenten att skapa ordning i ett material eller problemområde, men också ett sätt att skapa sitt eget forskningsmaterial till exempel via fältstudier. Vi talar således om både insamlingsmetod och analysmetod. Denna tudelning av förståelsen av metod syns också i denna bok. I den första delen *Med karta och kompass* presenteras i första hand insamlingsmetoder och i den andra delen *Att välja riktning* presenteras förslag på analysmetoder. Dessa ska endast ses som förslag på metoder, och det är enkelt att gå vidare via de relativt omfattande litteraturförslagen som ges i samband med artiklarna. Boken är inte heller på något vis heltäckande utan speglar i ganska hög grad de forskarintressen som lärarna och forskarna i folkloristik och religionsvetenskap vid Åbo Akademi har i dag. Teoretiska frågeställningar på en mera begreppslig grund går boken egentligen inte in på. Boken avslutas med en förteckning på ordboksdefinitioner av centrala begrepp.

I denna bok används begreppet metod således i första hand i betydelsen redskap eller tillvägagångssätt. Metod är ändå inte något entydigt. Avsnittet *Med karta och kompass* inleds genom diskussioner kring detta. Jan Svanberg ger sin syn på frågor som är centrala i en diskussion om metod och de implikationer det

har för uppsatsskrivandet ur handledarens synvinkel. Blanka Henriksson presenterar en översikt över möjliga materialkategorier som en kulturvetare kan använda sig av som bas för sin forskning. Många kulturvetare använder sig oftast av kvalitativa metoder med syfte att nå en förståelse för ett ämne. Nils G. Holm lyfter, i sin artikel om statistiska metoder, fram de många gånger outnyttjade möjligheter kvantitativa metoder har att erbjuda en kulturvetare. Jan Svanberg och Kennet Granholm ger en presentation av deltagande observation, både ur en historisk synvinkel och med utgångspunkt i ett aktuellt fältprojekt. Lena Marander-Eklund presenterar intervjumetoden som ett sätt att skapa sitt eget forskningsmaterial och ger samtidigt några exempel på möjlig analys av muntligt material.

Bokens andra del *Att välja riktning* inleds med mera allmän- giltiga frågor kring källkritik av historikern Nils-Erik Villstrand. Ulrika Wolf-Knuts ger i sin artikel exempel på möjliga analysmetoder för folkloristiska uppteckningar, det vill säga nedtecknade texter som till exempel ordspråk utan kontext. I artikeln om kulturanalys visar Blanka Henriksson på de svårigheter vi stöter på när vi analyserar vår egen kulturfär. Kulturanalysen eller kulturens grammatik kan här ses som en möjlighet att motverka vår närblindhet bland annat genom att lära oss att främmandegöra det bekanta. I Kennet Granholms artikel presenteras diskursanalysens möjlighet att tolka samhällsdebatt såsom frågor kring jämställdhet och droganvändning. Vidare visar han de möjligheter metoden ger när man analyserar diskussionsprogram på TV. Lena Marander-Eklund ger i artikeln om berättelseanalys exempel på hur personliga erfarenhetsberättelser kan analyseras. Camilla Asplund Ingemark presenterar intertextualiteten som begrepp och analysmetod. Siv Illmans artikel handlar om religionspsykologiska tillvägagångsätt såväl utgående från studier om religiösa grupper som med

utgångspunkt i skönlitteratur. I den sista artikeln presenterar Ruth Illman och Maria Leppäkari vad som avses med en symbol och vilka betydelser olika forskare har tillskrivit symboler. Dessutom ges ett konkret exempel på symbolanalys med staden Jerusalem som tema.

Redaktionen för *Metodkompassen* vill tacka skribenterna för deras insats och för intressanta diskussioner kring metodfrågor bland annat under ett seminarium den 26.9.2003. Ett speciellt tack vill vi rikta till professor Nils G. Holm för att han har upptagit boken i skriftserien Religionsvetenskapliga skrifter. Vi vill också tacka Anne Holmberg för layout, Sofie Strandén för språkgranskning av texterna och Karin Fabritius för pärmdesign.

Åbo 19.12.2003

Lena Marander-Eklund, Ruth Illman och Blanka Henriksson

Del I: Med karta och kompass

Ett medvetet metodval

Jan Svanberg

Syftet med denna introduktion är att diskutera hur viktigt det är att noggrant tänka igenom vilken metod man väljer. Metodvalet är beroende av frågeställningen, och det borde ständigt pågå en intern diskussion i en forskningsrapport mellan teori, metod, material, resultat och de personliga och samhällliga prioriteringar som formar forskningen. I den här artikeln tar jag upp frågor om analysmetod i förhållande till uppläggnings- och uppsatsmetod i förhållande till materialinsamlingsmetod. Jag tar också upp varför det är så viktigt att redogöra för sin analysmetod. Frågorna jag tar upp är sådana som väckts av studenter i samband med att de ska skriva uppsats.

Erfarenhet från olika utbildningsnivåer, både som handledare och student, har fått mig att inse att ett av de mest utmanande undervisningsmomenten inom humaniora torde vara undervisningen om metoder. Varför är det så? Borde inte forskningsinstrumenten vara lättillgängliga, färdigslipade och redo för användning? Nej, så enkelt är det inte. Enligt mig får det heller aldrig bli så att humanister godtroget och rutinmässigt väljer en etablerad metod, utför analysen och låter sig nöja med det resultat som arbetsättet ger. Ett sådant förfarande kan

emellertid vara godtagbart i övningsyfte, men inte i fackuppsatser eller i examensarbeten.

En namngiven analysmodell

Jag har lagt märke till att ordet metod kan förorsaka förvirring hos studenterna. En av de vanligaste frågorna som studerande ställer när de inleder det första seminariearbetet lyder: vad ska jag skriva i metodkapitlet? Många uppslagsverk räknar upp synonymer som ger associationer till något som kunde kallas uppsatsens struktur eller uppläggning. Många studenter får därför lätt uppfattningen att "metod" är en beskrivning av hur hela uppsatsen utförs och hur den planeras i sin helhet. Det är oftast inte det man i vetenskapliga sammanhang avser med ordet metod. Med "metod" menar man en namngiven analysmodell som hjälper till att skapa ordning och reda i samband med tolkningen av materialet. Enligt mig kan synonymer som tillvägagångssätt, förfaringssätt eller analysystem ge en fingervisning om vad metod innebär. I kapitlet som heter "Metod" i din uppsats ska du beskriva den metod du använt för att uppnå de resultat du uppnått.

I goda uppsatser finns en logisk följd och samhörighet mellan frågeställning, material, teori, uppställning och metod. Metoden ska med andra ord växelverka med de övriga delarna i uppsatsen. Metodvalet hänger närmast samman med frågeställningen. Det viktiga är att analysmetoden du väljer hjälper dig att belysa din frågeställning på ett ändamålsenligt sätt.

Du kan beskriva hela arbetsproceduren och uppläggningsen av uppsatsen i ett skilt kapitel under en rubrik som exempelvis "Uppläggning av arbetet".

Att redovisa tillvägagångssättet

En annan stor och inte helt oproblematisks fråga som brukar dyka upp i handledningssituationer lyder: varför ska jag skriva ett metodkapitel? Ett ganska enkelt svar på denna fråga skulle kunna vara att du ska skriva hur du gått till väga i din analys. Du ska ge läsaren en chans att förstå hur du gjort för att komma till dina resultat. Man brukar också säga att läsaren ska kunna göra samma analys på samma material och komma till samma resultat. Ditt resonemang ska gå att följa. Blir resultatet "fel" vid en granskning kan läsaren kritisera dig för att ha använt en dålig metod eller säga att du inte kan använda metoden rätt.

Synsättet att resultatet blir exakt det samma om en annan forskare gjorde om analysen på samma material och med samma metod måste nyanseras. Att resultaten ska vara testbara och gå att göra om är ett vetenskapligt ideal som ibland felaktigt överförs på kvalitativt material och humaniora från andra typer av vetenskap. Det är viktigt att komma ihåg att alla tolkningar i kvalitativa studier inte är möjliga, utan de är mer eller mindre trovärdiga. Människans förhoppningar, flexibilitet och subjektivitet återspeglas i forskningsresultaten. Kravet på testning och upprepning torde vara enklare att genomföra i studier som inte behandlar frågor om människans idéer och uttrycksmöjligheter. Jag anser att när vi undersöker människan och hennes kultur kommer vi inte någonsin fram till resultat som kan föras fram med exempelvis matematisk exakthet. Det är alltför många faktorer som spelar in. Snarare kommer vi fram med tolkningar som kan anses vara mer eller mindre sannolika och rimliga, och tack vare dem kan man i kommunikation som förs går vidare i försöken till förståelse.

Upplevelser och känslor som uttrycks i ord och symboler kan med andra ord inte testas intersubjektivt. För den skull behöver man inte ge avkall på att så noggrant som möjligt precisera de analysmetoder som används. Vi ska däremot utnyttja den kreativitet som finns i den kvalitativt inriktade humanistens möjlighet att använda egna minnen, upplevelser och förståelse i strävan efter att tolka hur andra upplever och beskriver sin situation. Någon garanti för att tolkningen är "rätt" kan man inte ge. Denna skenbart ovetenskapliga hållning behöver inte döljas bakom en strävan efter ett vetenskapliggörande språkbruk som döljer människan som till syvende och sist står bakom val av metod, syfte, teori, material och slutsatser. Ett nyansrikt och samtidigt precist språkbruk är givetvis fortsättningsvis en av styrkorna inom humanistisk tolkning. Det handlar om att ständigt definiera vad man som skribent menar med de centrala begreppen.

Fysikens och matematikens lagar kan kanske förklara hur vi människor förs runt i universum, men för att förstå varför vi berättar, känner och erfar livet i universum på olika sätt krävs de tolkande vetenskaperna. Därför kan den egna subjektiviteten lyftas fram som en styrka, även vid valet av metoder, och inte som tidigare döljas bakom ett sken av total objektivitet. (Se Marander-Eklunds artikel "Att skapa och analysera ett muntligt forskningsmaterial" i denna bok.) Det är bättre att visa vilken forskning man är påverkad av och vilken förståelse man har av sitt ämne än att tro att man lever i ett vacuum. Den text som vi producerar ska förstås inte uttrycka värderingar åt det ena eller andra hållet trots att enskilda läsares perspektiv och förståelse kommer att finna värdeladdade uttalanden i texten. Som forskare tror jag att det hela tiden handlar om att försöka skärskåda sina egna värderingar under hela forskningsprocessen, och givetvis som medmänniska i alla situationer.

Om vi dessutom reflekterar över konstaterandet att forskningens mål och metoder är avhängiga av samhälleliga förändringar är mycket vunnet när vi närmar oss valen av tillgängliga forskningsinstrument.

Materialinsamling och metod

En annan svår gränsdragning som uppsatsskribenten står inför finns mellan materialinsamling och metod, det vill säga hur man samlar in sitt material och hur man bearbetat det. Är materialinsamlingsteknik det samma som metod, frågar sig många uppsatsskribenter.

Materialinsamlingen kan i vissa fall uppfattas som en del av metoden, åtminstone borde fältarbetets och analysmetodens inbördes påverkan nämnas i metodkapitlet. Detta gäller speciellt när forskaren är med och skapar materialet i samband med deltagande observation, enkäter och intervjuer. Enligt det här synsättet ägnar sig forskaren åt en metodisk analys redan när denna samlar in material. Forskaren på fältet är med andra ord redan medveten om de analysinstrument som kommer att användas på materialet. Materialinsamlingen och de frågor som ställs styrs därför av metodisk medvetenhet.

Det kan mycket väl hända att materialet efter ett visst tidsperspektiv och några genomläsningar tillåter att man granskar det med helt nya metoder. Detta gäller exempelvis studier som gör anspråk på att täcka ett helt samhälle och dess kultur. Sådana försök till heltäckande studier är ovanliga i dag men under den klassiska antropologins period under det förra seklet företogs sådana och det material som åstadkoms kan man i dag analysera med nya metoder. I sådana undersökningar anser jag inte att fälttekniken behöver behandlas som en del av metodavsnittet eftersom dagens forskare själva inte styrt den ursprung-

liga materialinsamlingen. Samma sak gäller när materialet består av skönlitteratur, brevsamlingar och tidigare forskning. Metoden väljs när forskaren börjar genomläsningen av material som forskaren själv inte varit med och producerat.

När man skriver en uppsats ska man alltid beskriva sitt material. Om man själv skapat sitt material ska man också berätta om hur man gått till väga. Det är det här som av många kan upplevas som en "metod". Det är viktigt att komma ihåg att det trots allt är stor skillnad mellan materialinsamlingsmetod och analysmetod. Materialinsamlingsmetoden, det vill säga enkät, intervju, deltagande observation och så vidare, och materialet i sig beskriver du i ett eget kapitel. Litteratursökning med hjälp av bibliotekens databaser och virtuella sökmaskiner behöver inte beskrivas i uppsatser. Du visar i din litteraturlista vilken litteratur du använt dig av.

Ett medvetet metodval

En av grundtankarna inom vetenskap är att kritiskt ifrågasätta såväl val av syfte, material, teori som metod. Resultatets trovärdighet beror på motiveringen, utförandet och följdriktigheten av dessa komponenter. Vetenskapligt utövande handlar sålunda om att hela tiden granska såväl resultaten som vägarna till resultaten och de skäl som ligger bakom vägvalen. En av de frågor som du därför alltid borde ställa när du ska skriva uppsats är: varför väljer jag just det här arbetssättet? Varför är mitt val av tillvägagångssätt bättre än något annat? Inom vilken forskning och med vilket syfte utvecklades just denna metod? Hur påverkas resultatet av min forskning när jag väljer en viss metod? Hur kom jag till insikt om att den här metoden passar för mitt syfte och mitt material? När man strävar efter att förstå sin egen placering och positionering i en viss forskningskultur krävs

därför att man läser forskningshistoria, forskning om forskning och vetenskapsteori. Litteraturen som behandlar ovannämnda frågor och forskningsmetoder är omfattande, men problematisk såtillvida att den känns relevant först i samband med att skribenten själv brottas med de frågor som beskrivits ovan. Eftersom den här litteraturen inte passar som vanlig tentamenslitteratur, borde den vara obligatorisk bredvidläsning i samband med att studenterna skriver uppsats.